

Régi beszédek

Magyar Zoltán: *Moldvai csángó mondakatalógus. Típus- és motívumindex I. A mondák típusai.* Kairosz Kiadó, Budapest, 2022. 650 old.

Magyar Zoltán: *Moldvai csángó mondakatalógus. Típus- és motívumindex II. Index, konkordancia, tanulmányok.* Kairosz Kiadó, Budapest, 2022. 380 old.

Moldvába járó néprajzkutatóként gyakran szembesülök azzal, hogy munkám céljának körülírását az adatközlők csak annyival nyugtázzák, engem is a „régibeszédek” érdekelnek. Bár korántsem vagyok szövegfolklorista, arra magam is rájöttem, hogy ezeknek a beszédeknek – a mindennapi köszönéstől, egy interjúbeszélgetésen át egészen a népköltészet lokális repertoárjáig – szövegkörnyezettől függően /megvan a maguk struktúrája, szerepköre és tartalma, mélyen beágyazódva a folytonosan változó kultúra láthatatlan hálójába. Ezen háló, vagy inkább nevezzük közösségi tudásnak, egy unikális részének a láttatását és kibogozását vállalja magára Magyar Zoltán kétkötetes mondakatalógusában, ahol a moldvai magyarság egyre halványodó archaikus világmérete szintje minden szegmensét az olvasó elé tárja. A 2022-ben megjelent kézikönyvekben a szerző nemcsak összegyűjti és közreadja a néprajzi csoport teljes mondahagyományát, hanem aprólékosan rendszerezi, értelmezi, valamint magyar és nemzetközi kontextusban is elhelyezi a kisepikai műfaj regionális változatait.

A szerző három évtizedet meghaladó, 1990-től 2022-ig zajló moldvai terepmunkáinak eredménye e nagyvű, nemzetközi szinten is úttörőnek számító tudományos vállalkozás, mely további forrásanyagok (magyarországi és romániai közgyűjtemények, magánarchívumok, korábbi publikációk) felhasználásával és kísérőtanulmányok segítségével éri el egyedülállóan komplex formáját.

A katalógus első kötete egy rövid, ám annál hasznosabb bevezetés és használati útmutató után a moldvai mondákat 16 témacsoport szerint az alábbi sorrendben közli: eredetmagyarázó mondák; apokrifek (népi biblikus történetek); alapítási hagyományok; történeti hagyományok; vallásos témájú mondák; bűn és bűnhődés; kincsmondák; egyéb földrajzi és történeti jellegű hagyományok; ómen (sorsmondák, előjelek); halál és halottak; túlvilágjárás; természetfeletti lények; természetfeletti tudással és képességgel rendelkező emberek; mitikus állatok és növények; egyéb hiedelmek és hiedelemtörténetek; mindennapi mágia. Az ezekhez besorolt típusokat az

adott monda tartalmi kivonatán keresztül, szüzséleírások által ismerhetjük meg, melyek mindegyikét a monda előfordulási helyeinek listája és forrásmegjelölés követ. A klasszifikáció kidolgozását Tony Brill kétkötetes *Tipologia legendei populare românești* (2005; 2006) és Bengt af Klintberg *The Types of the Swedish Folk Legend* (2010) című mondakatalógusai segítették. A kiadványt a moldvai magyarság szövegfolklorjának terjedelmes bibliográfiája és a rövidítések jegyzéke zárja.

A logikusan felépített típusrendszer után a második kötetben kap helyet a motívumindex, a konkordanciajegyzék (moldvai mondák, valamint magyar és nemzetközi mesetípusok szerint), illetve a kutatást és annak eredményeit kontextualizáló, részletező és értelmező tanulmányok sora. Utóbbi külön kötetként is megállná a helyét, hiszen a néprajzi csoport bemutatását, a moldvai szövegfolklor kutatástörténetét vagy a kiválasztott, reprezentatív népmondák esettanulmányait tárgyaló fejezetek együttese széles rálátást biztosít a moldvai magyar mondahagyományok világára. Ennek nemzetközi összefüggéseire hívja fel a figyelmet az a részletes konkordanciajegyzék, mely számos kiadvány felhasználása mellett elsősorban Hans-Jörg Uther *The Types of International Folktales* (2004) és Stith Thompson *Motif-Index of Folk-Literature* (1955–1958) című katalógusaira támaszkodik, valamint nagy hangsúlyt fektet Tony Brill korábban már említett román mondákat rendszerező műveire. A kötet végén egy angol nyelvű összefoglalás olvasható, mely a könyvek terjedelméhez, a kutatás fontosságához és a téma kidolgozottságához képest meglehetősen szerény és rövid.

Nehéz a hiányosságokra fókuszálni egy olyan kiadvány esetében, amely mintegy 8000 monda és 3000 mondatípus felhasználásával „az adott tájegység mondahagyományának teljes műfaji spektrumát felöleli” (19. old.), hiszen nemcsak

egy kutató munkabírásának és kutatási témájának, de egy könyvnek is vannak túlléphetetlen határai. Mindezek miatt inkább csak azon kérdéseket és gondolatokat kívánom itt felsorakoztatni, melyek a két kötet áttanulmányozása után megfogalmazódtak bennem. Nagy érdeklődéssel olvastam volna a mondák szociokulturális környezetéről, a szövegek elbeszélésének változó kontextusairól: mikor, milyen alkalommal és helyzetben; hol, nyilvános vagy privát közösségi térben; kik és kiknek mondták, mondhatták el ezeket a szövegeket; milyen kapcsolat volt az elbeszélő neme, korosztálya, foglalkozása, nemzetiségi vagy vallási hovatartozása és az általa ismert, továbbadott mondarepertoár között; egyáltalán hogyan hagyományozódtak közösségen belül és regionálisan a mondák. A kontextualizáció kérdéseihez szorosan kapcsolódik a mondák funkcionalista szempontú vizsgálata: milyen szerepet tölthettek be ezek a szövegek az egyén és a közösség életében; hogyan reagáltak a közösségeket érintő ökológiai, történeti, politikai, társadalmi és kulturális változásokra; milyen funkcionális és tartalmi változásokon mentek keresztül napjainkig. Bár műfaji-tartalmi sajátosságaiából adódóan a mondák az elbeszélte történeteken túl az adott népcsoport mentalitásáról, lelkivilágáról és világnézetéről is szólnak, azonban az itt megfogalmazott kérdések vizsgálata által talán még teljesebb képet kaphatnánk a mondavilág mögött megbúvó emberekről. Véleményem szerint a mondák holisztikus és jelenkori történésekre is reagáló kutatása olyan interdiszciplináris kapcsolódási pontokra tudna rávilágítani, mely nemcsak földrajzi és etnikai értelemben, de tudományosan is kiterjesztené a moldvai mondakatalógus felhasználási körét.

A kiadványok a Kairosz Kiadó gondozásában jelentek meg. A precíz szerkesztés és tördelés, valamint a letisztult dizájn

összehangban van a művek magas tartalmi színvonalával. A súlyos könyveket kézbe véve mégis felmerülhet bennünk a kérdés, vajon érdemes-e napjainkban nyomtatott formában közölni egy ehhez hasonló nagyszágú katalógust; hogyan lehetne segíteni vagy akár tovább fokozni az olvasási és egyben kutatási élményt; milyen hibrid publikációs megoldások állnak rendelkezésére egy 21. századi folkloristának. Magyar Zoltán már az első kötetben említést tesz a művek elektronikus megjelenítésének tervéről. Ez remélhetőleg olyan anyagokkal is kiegészül majd, melyek túlfeszítették volna e kiadvány terjedelmi korlátait. Azon túl, hogy egy elektronikus dokumentumban kutatóként könnyebben lehet keresni vagy jegyzeteket készíteni, további szövegek (konkrét mondaleírások, interjúk, tanulmányok) és illusztrációk (színes fotók, térképek, grafikonok) is elhelyezhetők. Mindezt csak fokozná egy olyan online adatbázis kialakítása, melyben a szöveges dokumentumok mellett a mondák kapcsolathálóját vizualizáló térképek vagy akár hanganyagok is közzétehetők, s amely a későbbiekben bővíthető lenne az újabb kutatások anyagaival. Egy többnyelvű publikáció munka tekintetében óriási vállalkozásnak számít, azonban elektronikus formában talán ez is könnyebben kivitelezhető és terjeszthető. A moldvai mondakatalógus esetében az angol mellett egy román nyelvű kiadás is indokolt, hisz ez nemcsak a szűken értelmezett szakmát, de a románul olvasó moldvai magyarságot is megszólíthatná. Ezzel a mondakatalógus már olyan, magán túlmutatató ügyekre is hatást gyakorolhatna, mint a hagyományőrzés, a kulturális identitás vagy örökségvédelem.

Reményeim szerint a fent felsorokoztatott kérdések és problémafelvetések nem a kötetek hiányosságai felé irányítják a figyelmet, inkább kihangsúlyozzák a kutatási

témában rejlő további lehetőségeket, az olvasót pedig megerősítik afelől, hogy a szövegfolklorisztika napjainkban sem tekinthető egy porosodó és statikus tudományterületnek. A moldvai magyarságot érintő nyelvi asszimiláció és akkulturáció miatt ma már lehetetlen lenne egy ehhez hasonló nagyívű mondatkutatás megvalósítása a régióban. „Régi beszédeket” még hallani a falvakban, az arra fogékony fiatalok is eltanulják őket, azonban ezek már csak mozaikszerű részei annak az egykor komplex közösségi tudásnak, melyet Magyar Zoltán kötetében közlétes. A kiadványegyüttes ebből a szempontból az idő előrehaladtával egyre értékesebbé válik, hiszen a fennmaradó szövegtöredékek és gondolatmorzsák értelmezésének valamikor ez lesz az egyetlen megoldókulcsa.

A gyűjtött anyag mennyisége, a kutatás elméleti megalapozottsága és módszertani kivitelezése példaértékkel szolgál a nemzetközi folklorisztika számára, így mindenképp támogatandó a szerző azon célja, hogy a kézikönyv angol nyelven is publikálásra kerüljön a *Folklore Fellows Communications* sorozat részeként. A mondakatalógust a kutatók és a népköltészet iránt érdeklődők mellett pedagógusoknak, hagyományőrzőknek, közművelődési szakembereknek és moldvai származásúaknak egyaránt ajánlom, hiszen a közreadott mondavilág felhasználása munkájukat, olvasása és továbbadása pedig mindennapjaikat is gazdagítja. Magyar Zoltán műve a bevezetőjében tett ígéretéhez híven valóban túlmutat egy átlagos tudományos kézikönyv határait. A moldvai magyarság számára „egyfajta szellemi katedrális, amelyben összegződik több száz év teremtő képzelete, az a kulturális örökség, amely folyamatosan változó és legalább annyira örök.” (20. old.)

BONDEA VIVIEN